

HAMZÓK JUDIT

Érdek és ellentét – A választott község szerepe Eger szabadságáért vívott küzdelmében (1788–1789)*

Bevezetés

Eger a források tanúsága szerint a 17. század végétől kettős, püspöki – 1804-től pedig érseki – és káptalani földesúri függőség alatt álló mezővárosként¹ létezett. 1694 júliusáig a Királyi Kamara jóvoltából Eger szabad városként működhetett: szabadon használhatta kettős pecsétjét, önállóan alakíthatta meg magisztrátusát és nevezhette ki tisztviselőit, valamint ítéletet hozhatott polgári és büntetőügyekben egyaránt. A város a viszonylagos szabadságával járó előnyeit azonban nem sokáig élvezhette. Fenessy György egri püspök (1687–1699) és a káptalan hiteles oklevelekkel² igazolták, hogy Eger felett a mindenkori püspököt és káptalant illették meg a földesúri jogok. I. Lipót (1640–1705) elfogadta a kettős földesúr bizonyítékait, a várost megfosztotta rangjától, így az intézkedés értelmében a település a korábban szerzett kiváltságait elveszítette. Az uralkodó utasításba adta, hogy Egernek egyezsége kell lépnie kettős földesurával (püspök és káptalan), és egy szerződésben szükséges tisztáznia a városban élő lakosság jogait és kötelezettségeit. Az érintett felek 1695 januárjában kötötték meg a Fenessy-egyezséget, amely 12 pontban rögzítette a város és földesura kapcsolatát. A város az egyezmény megkötésétől kezdve 1848-ig többször próbálkozott eredménytelenül a szabadságának kivívásával, azonban a szerződés 1854-ig, Bartakovics Béla egri érsekségéig (1850–1873) érvényben maradt.³

* „A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

¹ Egerhez hasonlóan a szabadságáért küzdött a 18. században például: Pápa, Pécs, Szigetvár, Szombathely és Veszprém mezőváros is. Pécs 1780-ban megkapta Mária Teréziától a jóváhagyást a civitas rangra történő emelésére. Hudi 1995, Kajtár 1982: 105–111. és Kállay 1982: 26–29, Kállay 1989, Gözsy 2022: 588–600, Gözsy 2008, Cselenkó 2021. és Cselenkó 2024: 81–105.

² Fenessy György egri püspök az 1696. július 27-én és az 1697. február 6-án kelt, káptalannak írt válaszelevelében utalt a püspökség jogait alátámasztó bizonyítékokra – IV. Béla adománylevelére és a Szent János Könyvre. V-5.1.23. és 21. számú levelek

³ II. József uralkodása idején majdnem sikerre vitte Eger felszabadulási törekvéseit. A lakosság kihasználta Eszterházy Károly és az uralkodó rossz kapcsolatát, kérelmezte a szabad királyi városi rangot, aminek

Az okirat meghatározta a lakosság adózási feltételeit, biztosította a kettős tanács működését, a magisztrátust vezető főbíró és főjegyzők püspöki jelölését és választását. Ezenfelül a szerződés lehetőséget nyújtott a szabad adásvételre, a városi lakosok italkimérésére és mézszárszék állítására is bizonyos feltételek betartásával.⁴ Egerben a 17. század végétől – különösen a város és földesurainak jogait és kötelezettségeit szabályozó Fenessy-egyezmény megkötésétől – kezdődően a többi magyarországi mezővároshoz hasonlóan egy 12 és egy 24 fős testület⁵ – belső és külső tanács – közösen kezelte a városban élők mindennapi ügyeit. A magisztrátus feladatai közé tartozott a végrendeletek felvétele, a polgárjog adományozása, az ingatlanok adásvételének rögzítése, az adóösszeírások végrehajtása, az igazságszolgáltatás alapfokú eljárásainak lefolytatása. Az élén a püspök által 3 jelölt közül megválasztott főbíró állt. Az ügyek jogszerű kezeléséért megfelelő szakmai tudással rendelkező főjegyző felelt. A belső tanács tevékenységét a külső tanács támogatta, melynek vezetője a lakosság képviselőjében eljáró szószóló (*fürmender*) volt. A szószóló személye hidat képzett a belső és külső tanács közötti kommunikációban. A források alapján ugyanis bizonyított, hogy a 19. század elejéig a kettős tanács külön tartotta meg heti üléseit. A század elejétől kezdve azonban egyre gyakrabban vezették együttesen a gyűléseiket.⁶

A kettős tanács mellett az úgynevezett választott község (továbbiakban: választott község, „*electa communitas*”,⁷ „*választott communitas*”, „*communitas*”, „*község*”, „*választottak*”, „*nemesebb* vagy „*vagyonosabb okosabb közösség*”)⁸ vált jogosulttá kisebb gazdasági tisztviselők (vásárbíró, hegybíró) megválasztására. 1748-ban említették először a városi jegyzőkönyvek a nevezett testület fennállását. Löffler Erzsébet és Nemes Lajos egyaránt rámutattak arra, hogy nem lehet pontosan meghatározni, kik jelölték a 100 fős⁹ *electa communitas* tagjait.¹⁰ A működését illetően több adat áll rendelkezésre. A helyi források arról tanúskodnak, hogy a város életében legfontosabb ügyeket¹¹ tárgyaló

uralkodói jóváhagyását kizárólag II. József 1790-ben bekövetkező halála akadályozta meg. Berecz 2022: 61–80, Berecz 2023: 30–31.

⁴ Fenessy-egyezmény, MNL HVL Egri Kápt. Mit. XII-2/D/44. 81. sz. 24–32.

⁵ A létszámuk eltérő volt 1769 és 1794 között, számfeletti szenátorok megválasztásával biztosították az időközben megüresedett tanácsosi helyek betöltését. Eger város felszabadulási és úrbéri pere, MNL HVL V-5.2.VII–VIII.

⁶ Berecz 2023: 56.

⁷ H. Németh István értelmezésében az „*electa communitas*” kifejezés a polgárjoggal rendelkező választottak közösségéhez (rövidített megnevezése a „*község*”) tartozó, polgárjoggal rendelkező személyeket jelenti, akik szavazataikkal befolyásolhatták a szabad királyi városokban a helyi tisztviselők megválasztását. H. Németh 2007: 50–51.

Eger püspöki mezőváros igyekezett szabad királyi városi mintát követni működését illetően, például az igazgatás megszervezése, tisztviselő-választások lebonyolítása során. A választott község polgárjoggal rendelkező tagjai kisebb gazdasági (vásár- és borbíró) tisztviselők megválasztását befolyásolhatták a szavazataikkal. Berecz 2023: 56–57.

⁸ V-5.2, 4. doboz iratai

⁹ Eger város 10 kerületéből 10-10 főt jelöltek és választottak meg az „*electa communitas*” sorába. Eger város tanácsi jegyzőkönyve 1748., MNL HVL V-1/a/15. 6.

¹⁰ Löffler 1981: 88, Nemes 2001: 38–39.

¹¹ A bécsi udvartól érkező központi intézkedések, a szabadság kérdése stb. Városi jegyzőkönyvek 1748–1790.

közgyűléseken értékelődött fel a „község” szerepe, ahol a legvagyonosabb csoportokat képviselték. A választott községgel kapcsolatban szórványosan találhatók további források,¹² 1783-ig a *communitas* létszáma változatlan maradt. Ezt követően a kettős tanács kérvényezte Eszterházy Károly egri püspöknél (1762–1799), hogy korlátozza a létszámát, mert a hatalmas tömeg akadályozza a tisztviselő-választás lebonyolítását. A püspök az egri magisztrátus hozzá benyújtott kérvényében foglaltak alapján 1786-ban a választott község létszámát 60 főre, azaz kerületenként 6-6 főre csökkentette. Ehhez képest 1788-ra a források szerint a *communitas* megválasztott tagjainak a száma meghaladta a 100 főt. A község létszámának kiugró arányára ugyanakkor a levelezések nem szolgálnak értékelhető magyarázattal. A jelenlegi dolgozatban az egri kettős tanács mellett annak a második hatalmi erőnek a jelenlétét elemzem, amelyik részben befolyásolta a földesúri függőségtől való felszabadulást célzó per alakulását.

A kutatás módszertana

A kutatásom középpontjában az Eger szabadságáért küzdő érdekcsoportok – az egri kettős tanács tagjai, a mellette működő választott község¹³ szereplői, a püspökség legfőbb tisztviselői és az egri városigazgatásban a legmagasabb hivatali pozíciókat betöltő személyek: főbírók és főjegyzők – állnak. Az egri városvezetés szerkezetének átalakulását a személyi szintű nominális adatokat tartalmazó (keresztelési,¹⁴ házassági,¹⁵ halotti¹⁶ anyakönyvi bejegyzések) források szisztematikus gyűjtésével és relációs adatbázisba¹⁷ rendezésével végeztem el. Az adatokat a Microsoft Access adatbázis-kezelő program segítségével gyűjtöttem össze.¹⁸ Összesen 6150 főt rögzítettem 1745 és 1848 között, ami a városi kettős tanácsot, a főjegyzőket, a főbírókat és a választott község tagjait és rokoni kapcsolataikat foglalja magában. Az adatbázisban az összes személyt egyedi ID-azonosítóval láttam el. Azokban az esetekben, amikor rendelkezésre álltak a források,

¹² Az évenként vezetett városi jegyzőkönyvben – kivétel 1783 és 1786–1787 – és az egri felszabadulási és úrbéri per anyagában a vizsgált iratcsomón kívül nem áll rendelkezésre további forrás a választott községgel kapcsolatban.

¹³ Kajtár István értelmezésében Pécsen a 18. század folyamán működő választott község kizárólag a magisztrátust ellenőrző testületként funkcionált, és nem alacsonyabb rangú tisztviselők megválasztásáért felelt. Kajtár 1982: 105–111.

¹⁴ MNL HVL RK 422/1–11. Születési anyakönyvek 1688–1848.

¹⁵ MNL HVL RK 422/1–2, RK 422/24–26, kivétel: Házassági anyakönyvek 1724–1777. Főegyházmegyei Levéltár, Eger Raktári szám: 3342. Házassági anyakönyvek 1688–1848.

¹⁶ RK 432–440. Halotti anyakönyvek 1688–1868.

¹⁷ Pap 2019: 9–32.

¹⁸ A relációs adatbázisom struktúrájának kialakításáért köszönettel tartozom témavezetőmnek, Nagy Andornak. A rögzítendő adattípusok meghatározásáért nyújtott segítségükért mindkét témavezetőmet, Berecz Anitát és Nagy Andort is a köszönetem illeti.

az adott személy születési helyét, idejét és/vagy halálozási helyét, idejét is rögzítettem. Külön menüpontban vittem fel továbbá a születéshez kapcsolódóan az anyakönyvben szereplő keresztszülők, keresztelőpapok személyét, házassághoz kötődően az esküvői tanúkat és esketőpapokat. Így ha minden alapvető információ rendelkezésemre állt a gyűjtés során, akkor 8 további szereplőt társítottam a korábban rögzített személyekhez. A *record linkage*¹⁹ módszerrel összekötött adatok²⁰ által lehetőség nyílt egy-egy személy összetett kapcsolathálójának (kapcsolati mátrix)²¹ megrajzolására is a genealógiai távolság meghatározásával.²² A genealógiai távolság fogalmát a jelen írásomban úgy értelmezem, mint a vérrokonok közötti rokonsági fok mértékét.

A dolgozatomban egyrészt azt elemzem, hogy az egyes érdekcsoportok között igazolható-e közeli rokonság,²³ és amennyiben igen, ez a tendencia mennyire meghatározó az egri városvezetésben. Az adatbázisban a rokoni kapcsolatokon túl rögzítettem a férfiaknál a kézműves foglalkozásokat és egyéb (kereskedelmi) tevékenységeket, illetve az Eger város közigazgatásában betöltött szereplőknél jegyeztem a tisztviselői pozícióik mellett az aktív hivatali időszakukat is a városi jegyzőkönyvek²⁴ és adóösszeírások²⁵ alapján. Jelenlegi tanulmányomban az általam kijelölt vezetői elitcsoportnak az egyik legmeghatározó tömbjét, az 1788–1789-ben 105 főt magába foglaló választott községet vizsgálom az egri felszabadulási per egyik legintenzívebb időszakában (1787–1790 között) betöltött érdekérvényesítő szerepe alapján. A dolgozatomban arra keresem a választ, hogy a választott község működése elősegítette-e vagy éppen hátráltatta a város közös ügyét, vagyis a szabad királyi városi rang elnyeréséért folytatott per előrehaladását. Az *electa communitas*, a város és a püspökség kapcsolata jól rekonstruálható az 1788 és 1789 között keletkezett, a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltárában (továbbiakban: Levéltár, MNL HVL) megtalálható felszabadulási per aktái között őrzött iratcsomó²⁶ alapján.

¹⁹ A Halbert L. Dunn amerikai statisztikustól származó *record linkage* módszert a hazai társadalomtörténeti kutatásokban elsők között Benda Gyula alkalmazta. Dunn 1946: 1412–1416. és Benda 1987: 148.

²⁰ Jelen esetben a kutatás kizárólag részleges elemzést tett lehetővé, mivel nem volt lehetőségem kiterjeszteni a teljes egri társadalomra az adatgyűjtést.

²¹ Ballabás 2019: 33–67.

²² A kora újkori magyar (brassói) városi elit vizsgálatában elsőként Nagy Andor tett kísérletet a történeti hálózat kutatás módszerének alkalmazására. Bővebben: Nagy 2019: 69–101, Nagy 2024.

²³ Gyermek és szülőjének, gyermek és szülő szülőjének (unoka–nagy szülő), testvérek és azok családtagjainak, férj–feleség és azok szüleinek (mennny/vő – após/anyós), testvéreinek (sógorok) kapcsolata.

²⁴ V-1/a.15–45. kötet

²⁵ V-4/a.12–140. kötet

²⁶ V-5.2.VIII. iratai

Az Eger szabadságáért küzdő érdekcsoportok elemzése rokoni és közösségi kapcsolataik alapján

A jelenlegi fejezetben statisztikai módszerekkel elemzem a rokoni viszonyok előfordulását a választott község közösségében. Az 1. ábrán a választott község tagjai között előforduló elsődleges (közeli), másodlagos és egyéb rokoni kapcsolatok százalékos arányát rögzítettem. A 105 fő esetében 84 családi és rokoni viszonyt tártam fel az egri születési, házassági és halotti anyakönyvek segítségével. Az elemzésemben közeli rokoni viszonyok megjelölése alatt szülő–gyermek, nagyszülő–unoka, férj–feleség és szülei, valamint testvéreik és az ő családtagjaik kapcsolatát értem. A vérrokonságon túl egyéb, műrokonokként pedig a tagok keresztszüleit is rögzítettem. A választott *communitas*ban az egyik leg meghatározóbb családként Prauditsékat (1. családja)²⁷ érdemes kiemelni. Praudits Jakab (1742?–1794) püspökségi számtartó és két lánya, Katalin (1772–1825), illetve Mária (1770–1838) révén több családtagot is jegyzett az *electasok* közössége. Katalin férjét, Scaszny Pált (1770–1825), illetve magát Máriát és férjét, Engel Mihályt (1759–1815), sőt Mihály édesanyját, Holin Anna Máriát (?–?) is választottakként rögzítették a források. Az említett családból Praudits Jakab, az egyik lánya, két vője és nászaszszonya által összesen 5 személy érkezett az *electa communitas*ba. További rokonként kell kiemelni Scaszny Pál anyai nagybátyját, Légrádi Imrét²⁸ (1733?–1806), akit szintén ebben az érdekcsoportban említettek a források. Ezt a láncot lehet bővíteni a Pók, Pácán és Szemetskei családok egyes tagjaival, akik szintén közeli²⁹ vagy közvetett³⁰ rokonságban álltak egymással. Ezenfelül a választott községi tagok gyakran keresztelték egymás gyerekeit: Luprich Mihály (1742?–1810) szenátor fiának, Károlynak (1783–1855) a keresztapja Kornis Sándor (?–?) választott tag volt, Praudits Jakab egyik lányának, Barbarának (1783–?) a keresztapja pedig nem más volt, mint Scaszny Pál, a már korábban említett *communitasi* tag. A választott község összetartó erejét a házasságitanú-felkérésekben is jól le lehetett mérni. Például Farkas János (1757–1807) püspöki építési irodavezető két esküvői tanújaként községi tagokat, Jerney Györgyöt (1747?–1798) és Vigh Ignácot

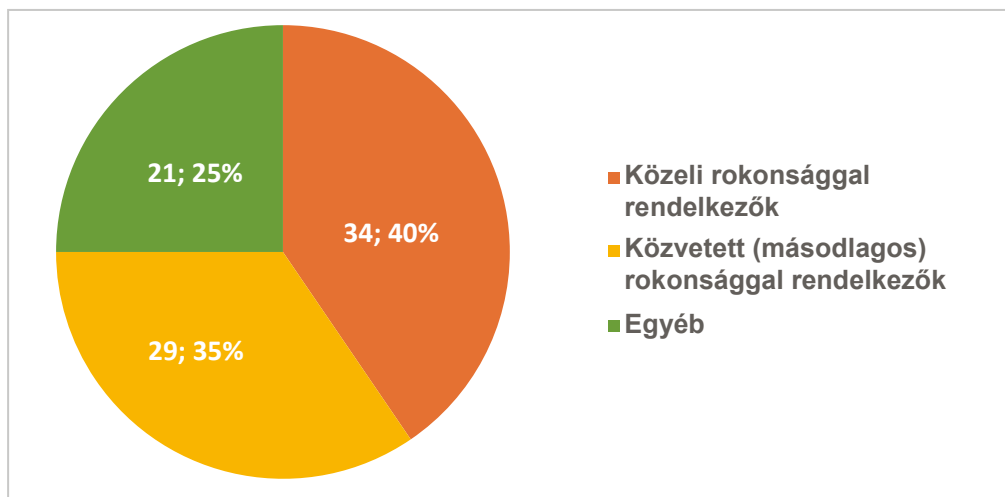
²⁷ A Praudits-családfának csak az egyik részletét rögzítettem a jelen írás *Melléklet* fejezetében a terjedelmi korlátok okán és a könnyebb értelmezhetőség érdekében.

²⁸ Légrádi Imre édesapja, György többedmagával, például: Farkas János (1735?–1796) későbbi főbíró édesapjával, Jánossal (1717–1779), Hagerer András (1734–1809) apósával, Kraiszler Györggyel (?–?) részt vettek az 1745-ben kirobbant alulról szerveződő ribellióban. 1724-ben a püspök akarátába választott városi tisztviselők elmozdítását szorgalmazták az elégedetlenkedők csoportjának tagjai: külvárosi negyedek lakosai, a hivatalban lévő szószóló, az újonnan beiktatott szenátorok. Szántó 1965: 252–254.

Részen igazolható egyfajta családi kontinuitás az 1780-as években megerősödött, a város szabadságáért folytatott perben eljáró érdekképviselési csoportban. Az 1789 elején tartott tisztviselő-választáskor ugyanúgy központi problémaként jelentkezett a szenátorok önkényes püspök-földesúri kijelölése, megválasztása. ²⁹ Pók Jakab (1758–1813) egri szenátor és apósát, Pácán Bernárd (1730?–1810) püspökségi adószedőt is *communitasi* tagokként rögzítették.

³⁰ Pácán Bernárd és Szemetskei István feleségeik révén közvetett rokonságban álltak. Szemetskei István anyósa, Tuza Mária, és Pácán Bernárd felesége, Tuza Rozália, testvérek voltak.

(?–?) jegyezték be az 1786-os házassági anyakönyvbe. Vágner Mihály (1742?–1799)³¹ második házasságkötésekor Praudits Jakab mellett szintén egy másik *communitas* tagot, Madarassy Pált³² (1745?–1796) rögzítették tanúként.³³ A feltárt tagok rokoni kapcsolatait mentén a választott községi tagságukon kívül párhuzamosan további két érdekcsoporthoz, a püspökségnek az úgynevezett uradalmi tisztviselői köreihez és Eger város kettős tanácsai testületéhez is tartoztak.

1. ábra: Rokoni kapcsolatok százalékos eloszlása a választott községben

A feltárt családi kapcsolatok genealógiai távolsága³⁴ alapján megállapítható, hogy az *electa communitas* viszonylag homogén közösséget alkotott, ugyanakkor az érdekeik mentén három csoportba (kettős tanács, püspökség és választott község) tagolódott.

A választott *communitas* 53 tagja (50%) jelentős rokoni és közösségi kapcsolatait³⁵ nyomán nagy tekintéllyel rendelkező családokból származott. Az érintett szereplők a városi kettős tanácshoz, a püspökséghez vagy a megyei tisztviselői karhoz kötődő személyekkel álltak közeli rokonságban. Származásuk és pozíciójuk, illetve egyéb közösségi kapcsolataik alapján a magas presztízzsel bíró Praudits, Pácán,

³¹ Vágner Mihály a *communitas* tagja volt a sógoraihoz, Madarassy Pálhoz és Hotta Györgyhez hasonlóan.

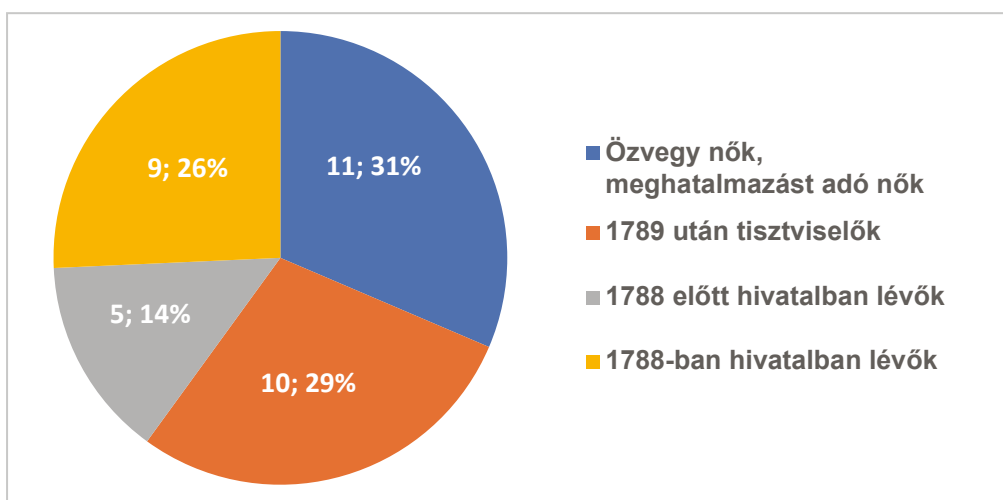
³² Madarassy Pál sógora, Hotta György, szintén a választott község tagja volt 1788-ban.

³³ Csécsey Ignác második, 1794-ben megkötött házasságánál is egykori községi tagok, Zábráczy István és Petrovics Szabó Antal szenátorok tanúskodtak.

³⁴ A 84 feltárt rokoni viszonyból 63 családi kötelék (75%) közeli és másodlagos rokonságnak számított: gyermek és szülőjének, gyermek és szülő szülőjének (unoka–nagy szülő), testvérek és azok családtagjainak, férj–feleség és azok szüleinek (meny/vő–após/anyós), testvéreinek (sógorok) és közvetlen családtagjainak kapcsolata.

³⁵ Egyéb közösségi kapcsolatok alapja lehetett egy közösségben (kézműves, szőlő- és kertművelés) megjelenő munkatársi kapcsolat, egy lakóközösségben létesült szomszédi viszony stb. A jelenlegi elemzésben közösségi viszonyok alatt kizárólag a városi és püspöki hivatalnoki karban létesült munkatársi kapcsolatot értem. A relációs adatbázisban még nem valósult meg családonként a szomszédi viszonyok rögzítése.

Pók családokon kívül a Subich és Murányi³⁶ familia egyes tagjait kell kiemelni, akik a *communitason* kívül a városi, sőt a megyei hivatalnoki karhoz is kötődtek. A tagokat pozíciójukon kívül egyéb mindennapi megélhetésüket biztosító foglalkozásaik alapján is lehetett kategorizálni az évenként vezetett adóösszeíró jegyzékek nyomán. A 2. ábrán százalékos eloszlásban rögzítettem három fő kategória szerint a kézművesekként és kereskedőkként, valamint tisztviselőként regisztrált községi tagokat. A könnyebb értelmezhetőség érdekében a 2. ábrán kizárólag az 1-1 csoporthoz tartozást jelöltem, de 10 fő esetében a levelezések igazolják, hogy párhuzamosan egyaránt jegyezték őket kézműves iparosokként vagy tisztviselőkként és kereskedőkként. Továbbá az említett csoportokhoz sorolható 20 személynek egymás között legalább egy közeli és minimum egy távolabbi, illetve műrokonsági (keresztszülő) viszonyát vagy egyéb (házassági tanú) kapcsolatát adatoltam.

2. ábra: A választott község tisztviselői és női tagjai

Noha a választott községben legnagyobb arányban a kézműves iparosok voltak jelen, mégis érdemes inkább azokat a jelentős kapcsolati tőkével rendelkező kereskedőcsaládokat kiemelni, akik a 19. század folyamán sikerrel megőrizték presztízsjüket. Az egyes famíliák választott községben betöltött szerepe sem akadályozta meg, hogy későbbi leszármazottaik hivatali pályára lépjenek, és házassági kapcsolataik révén tovább erősítsék társadalmi pozíciójukat. Ezt jól példázza a Ringelhann család esete is (2. családfa), amely megerősíti az előbbi feltevést. A családfő, (Antal) József (1750?–1812) a választott községben a „vagyonosabb és okosabb” közösségbe jegyezte nevét, fiát, ifjabb Antalt (1804–?) 1841-re szenátornak választották. A Ringelhannok házasságaik révén

³⁶ Murányi Apollónia (1720–1793) sógora, néhai Subich Pál (1708?–1758) és közvetlen családtagjai a megyei tisztviselői kar legbefolyásosabb tagjaivá (főszolgabírók, főadószedők, esküdt tagok) váltak 1730 és 1780 között. Vö.: Bán 2011: 87–88, 100–101, 107, 109, 114–115, 551–552.

összefonódtak a város további jeles szenátorfamíliájával (Barhetti, Szinger³⁷). Szintén ehhez a csoporthoz lehet sorolni id. Mak Jakabot (1738?–1802), akit az adójegyzékek vásárusként rögzítettek. Ugyanakkor 1789 után külső tanácsnoknak választották meg, pozícióját 1802-ben bekövetkezett haláláig megőrizte. Így őt 1789 után a szenátori kinevezéssel rendelkező tisztviselők csoportjába soroltam. Ennek a csoportnak az aránya csaknem megegyezik az 1788-ban hivatalban lévők arányával, és közel azonos a választott községben megjelent özvegyasszonyok, illetve a meghatalmazást adó nők számbeli értékével (11 fő).

Név	Elhunyt férj/akit képvisel/nő képviselője	Pozíció
Aranyosi Katalin (1718?–1796)	Gyulai József (1748–?) (elhunyt férj)	katona
Fischer Veronika (1728–1815)	saját maga	-
Forst Mária Anna (1738–1792)	Ulrich János (1722?–1786) (elhunyt férj)	uradalmi prefektus
Fraidlinger Erzsébet (?–?)	saját maga	-
Holin Anna Mária	Engel Mihály (fia)	uradalmi főadószedő
Imre(ch) Anna (1741–?)	Kovács János (1739?–1781) (elhunyt férj)	-
Krainyik Julianna (?–?)	Murányi István (1722–?) (férj)	katona
Lockermayer Magdolna (1745–?)	Vágner Ferenc (1746?–1797) (férj)	-
Murányi Apollónia	Szentgyörgyi János (1712–1797) (elhunyt férj)	városi főjegyző
Rottensteinné [Trittel Mária Terézia] (?–?)	Rottenstein János (fia)	megyei tisztviselő
Vásárhelyi Sára (?–?)	Koller János (1716–1770) (elhunyt férj)	városi jegyző

1. táblázat: Nők a választott községben 1788–1789-ben

Ebben az egy helyi hatalmi elitcsoportban jelentek meg közvetlenül a nők (1. táblázat) érdekei – esetlegesen elhunyt férjük akaratát reprezentálták, vagy saját szándékaikat a képviselőik útján. A jegyzékben az özvegy és házasságban élő nők esetén a néhai, illetve aktuális férjük nevének feltüntetése arra utal, hogy többnyire elhunyt házastársuk vagy jelenlegi párjuk álláspontját képviselték. Két esetben a férfiak édesanyjuk érdekeit is képviselték a sajátjaikon kívül. A városi tisztviselőkre vonatkozó relációs adatbázis alapján nyomon követhető Forst Mária Anna, Fischer Veronika, Imre(ch) Anna, Murányi

³⁷ A Ringelhann-családfának csak az egyik részletét rögzítettem a jelen írás *Melléklet* fejezetében a terjedelmi korlátok okán és a könnyebb értelmezhetőség érdekében. További összefonódás történt a Méhes családdal, István szintén szenátori kinevezést kapott az 1820-as években.

Apollónia esetében az édesapjuk korábbi tekintélye is. Az előbbi felmenője Forst Antal (1707–1763) főbíró és szenátor, míg az utóbbiaknál Fischer Jánost (?–?), Imre(ch) Józsefet (1700?–1768) és id. Murányi Istvánt (1689?–1749) a magisztrátus tagjaként jegyezték a források 1745 és 1763 között. A rokoni kapcsolatok egyúttal a családi kontinuitást is jelzik a választott község és a kettős tanács intézményi szerkezete között.

Fontos e szempontból annak vizsgálata is, hogy 1788 és 1789 között kik töltötték be tisztséget az egri városigazgatásban, és ezzel párhuzamosan kiket választottak meg a *communitas* tagjává (2. táblázat). A két szempont együttes figyelembevételével összesen 12 főt jegyeztek mindkét csoportban. Ezek a személyek a választott község által delegált tagok között is helyet foglaltak. Ally Pál (1736–1825)³⁸ belső tanácsnok kivételnek számított, mivel korábban nem jegyezték *communitasi* tagnak. Hasonlóan nemes Torkos Zsigmond (1718–1795) kapitányhoz, akinek az egyik vejét, Eötvös Andrást (1754–1804) szintén szenátorként jegyezték.³⁹ A delegált tagok között írták össze a későbbi *szószóló* Csécsey Ignácot (1749?–?) és Szemetskei István (1745?–1810) szenátort is, aki édesanyja révén másodlagos rokonságban állt Páczán Bernárd uradalmi kasznárral. A püspökség egyik tisztviselőjének veje a delegált *communitas*ban is szerepet vállaló Pók Jakab⁴⁰ külső tanácsos (3. családfa) volt, akinek a pályafutása fokozatos előrehaladást mutatott: 1795 és 1813 között a magisztrátus tagjaként, míg 1798 és 1801 között közgyámként szolgált. Pók szenátor karrierépítése is igazolja azt a tényt, hogy a választott községbeli tagságuk nem befolyásolta presztízszük megőrzését. Ez abból is adódhatott, hogy az Eszterházy püspök által preferált személyek között több aktív vagy korábban szolgálatban lévő uradalmi tisztviselőt, Szökő Pál (1750–1802) prefektust és testvérét, Mihályt (1757–?), Csiky Gáspár (?–?) egykori püspöki irodavezetőt⁴¹ is a tagok között számlálták. Ugyanilyen alapon szerveződhetek be a községbe a püspöki birtokon alkalmi szerződéses jogviszonyban alkalmazott kézművesmesterek, művészek és értelmiségiek, például Polereczky György (1747–?) ácsmester, Hesz János (1730?–1801) festő és Gyalogai Ignác (?–1818) könyvkötőmester, a Püspöki Nyomda majdani faktora, vagy az Eszterházy Károly egri püspök által támogatott *Schola Medicinalis Agriensis* megalapítója, Markhot Ferenc (1715?–1792) orvosdoktor is. Aláírásukkal ők is támogatták a választott község tagjaiból delegált csoport által képviselt ügyet.

³⁸ Ally Pált 1796–1801 és 1805–1807 között Eger város főbírójának választották. Nemes 2001: 182.

³⁹ Torkos Zsigmond másik veje Vetsey László táblabíró volt, aki központi szerephez jutott 1785 után is a földesúri ítélőszéken. MNL HVL XII-3B.13–64. doboz iratai

⁴⁰ A Pók-családfának csak az egyik részletét rögzítettem a *Mellékletben* a terjedelmi korlátok okán és a könnyebb értelmezhetősége érdekében.

⁴¹ Bán 1999: 259–371.

Név	Pozíció
Ally Pál	belső tanácsos
Bába Ferenc (1727?–1809)	külső tanácsos
id. Dienes István (1724?–1789)	belső tanácsos
ifj. Dienes István (?–?)	külső tanácsos
Hagerer András (1734–1809)	külső tanácsos
Hotta György	belső tanácsos
Légrádi Imre (1733?–1806)	belső tanácsos
Madarassy Pál	belső tanácsos
Petrovics Szabó Antal (1750?–1804)	külső tanácsos
Pók Jakab	külső tanácsos
Viszlóczky János	belső tanácsos
Zábráczky István (1746?–1796)	belső tanácsos

2. táblázat: A választott község és kettős tanács tagjai 1788–1789-ben

A következő egységben ismertetem a hármas csoportból (kettős tanács, választott község és püspökség) szerveződött hatalmi kör eltérő nézeteiből fakadó konfliktussorozatot egyik legdinamikusabb – 1788 júniusától 1789 februárjáig terjedő – időszakát. Átfogóan összegzem a kettős tanács és a választott község részéről képviselt álláspontok vitájához kapcsolódó eseményeket, nézeteltéréseiknek a legmeghatározóbb elemeit.

A szabadság mértéke Egerben a 18. század végén

A két érdekcsoport – a választott község és az Eger városát képviselő magisztrátus – által támogatott ügy legfőbb alapvetései is eltértek. Az *electa communitas* és a városi kettős tanács dinamikusán változó viszonya jól rekonstruálható az 1788–1789 között keletkezett, II. József (1741–1790) küldöttségével és egymással folytatott, olykor párbeszédjellegű egykötényi magyar és latin nyelvű levelezés alapján, amely 5 db főbíró/kettős tanács által írt (tisztázott és piszkozat) levelet, 4 db a választott község által benyújtott levelet, továbbá 1 db Eger város ügyében eljáró királyi küldöttség által fogalmazott válaszlevelet foglalt magába.⁴² A levelekben szerepelt előzménytörténetként a magisztrátus delegált

⁴² V-5.2.VII–VIII.

csoportja⁴³ II. József képviselőténél⁴⁴ jelent meg személyesen, hogy előmozdítsa a szabad királyi városi rangért folytatott küzdelmet. A szenátorok csoportja szerint képviselt „közjó” Eger város szabadságának mielőbbi elnyerése, amelyhez a *communitas* közössége az aláírásával a beleegyezését adta korábban. Ezzel szemben a választottak ezt az állítást erőteljesen cáfolták, és kijelentették, hogy a nevüket csupán a városi eljárásrend („*jurisdictio*”) visszaállításához adták. Ez nem mást jelentett, mint hogy az elsőfokú ítélkezési jogot visszaadja a püspökség az egri kettős tanácsnak.⁴⁵

Előzménynek tekinthető II. József közigazgatás központosítására, vármegyerendszer felszámolására vonatkozó abszolutista rendeleteinek kiadása és a bírói ítélkezés gyakorlatának megreformálása.⁴⁶ 1787-ben Magyarország és Erdély területére hatállyal bíró büntető törvénykönyve értelmében társadalmi státusztól függetlenül egyformán büntetendővé váltak az eljárás alá vont személyek, ha bizonyítást nyert bűnösségük.⁴⁷ Feltételezhetően ezért is vált kiemelten fontossá, hogy Eszterházy püspök helyileg megreformálja az egri úriszék működését. Ez jelentette egyrészt a bírói kar összetételének önkényes meghatározását, vagyis a püspök által kijelölt alkalmi elnök és ülnök folytatta le a továbbiakban a másodfokú eljárást,⁴⁸ kizárva az egri városigazgatásból korábban meghívott tanácsstagok, főbírók, főjegyzők és az elsőfokú eljárásban például helyszíni szemlét lefolytató személyek megjelenésének lehetőségét. Sérült a város törvénykezési eljárásokban egykoron gyakorolt joga.⁴⁹ Az 1787 előtti ítélkezési gyakorlatokhoz képest jelentős hátrányt jelentett az egriek számára, hogy az egyházmegye, valamint Heves és Külső-Szolnok vármegye valamennyi peres ügyét az Egerben működő úriszék (*sedria*) elé utaltatta a püspök, alkalmi, általa kijelölt elnökséggel. Ez a gyakorlat három súlyos problémát eredményezett. Egyrészt a városiak ügyeinek elbírálása tovább lassult. Másrészt fennállt a veszélye annak, hogy az eljárások a peres felek elhalálozása után és jogutód hiányában oka fogyottá válnak. Harmadrészt a peres folyamatok gyakori újraindítása és az elnökségi tagok cserélődése okán az ügyek átláthatatlanná váltak, ennek következtében a procedúrák végén az egyértelmű, lezáró ítéletek meghozatala is elmaradhatott. A választott község tagjai valójában ezt a nemkívánatos gyakorlatot akarták felszámolni. A magisztrátus által hangoztatott teljes szabadság elnyerését nem látták reálisan elérhető célnak. Ebből kifolyólag a *communitas* egyetemesen érezte magát átvertnek, amikor szembesült azzal, hogy tagjainak aláírását jogtalanul, nem megfelelő módon használta fel a városi delegáció.

⁴³ A küldöttség tagjai: Najmayer Ignác főbíró, Hauser Mihály (?–?) szenátor, Csipcsányi János (1738–1810) főmender, Fajtly Ferenc (1728–1803) szenátor, valamint nem utolsósorban Horváth István (1750?–1790) főjegyző, aki időközben csatlakozott a választott közösséghez.

⁴⁴ Almásy Pál (1722–1804) és Melczér László (1755–1823) a királyi küldöttség elnöke és helyettese.

⁴⁵ V-5.2.VII.

⁴⁶ Egri úriszéki iratok és levelezések 1787. XII-3/B.II.18–32, 69–71. doboz

⁴⁷ Katus 2021: 95.

⁴⁸ XII-3/B.II.18–32, 69–71. doboz

⁴⁹ 1768 májusában szerepelt egy feljegyzésben: a Pro Prima Instantia eljárásrendje sérült. Az egri úriszék hatályon kívül helyezte a városi magisztrátus által lefolytatott eljárás alapján elrendelt intézkedést, függetlenül attól, hogy határidőn belül lezárult a procedura. MNL HVL XII-3/B.II.12.Fasc.HHHH.80/x.

A két oldal eltérő gyökerű és mélységű problémáinak felvetése mellett egyre kiszélesedő kommunikációs szakadék kialakulásához vezetett az egymás ellen egyre durvább stílusban megfogalmazott, olykor személyeskedésbe is átsapó vádpontok kinyilvánítása. A levelekben például ilyen módon emlékeztek meg a szenátorok az ellenoldal szereplőiről: „*egynehány jobbára M[éltóságos] Földes Uraság Tisztjei, Szolgái, vagy egy vagy más Kötelességből Interessentiából a Földes urasághoz hajló emberek*”, sőt kiemelték a földesúri fellebbviteli joghatóság (úriszék) elnöki karában gyakran helyet foglaló uradalmi prefektus [Eősz János (?-?)] és két ülnök személyét is.⁵⁰ A városi tanács alkalmatlannak minősítette a *communitas* szereplőit, miszerint nem a város érdekeit szolgálják, hiszen az egriek ellen a Líceumban titkos üléseket szerveznek. Ez nem véletlen, mivel a püspök uradalmi tisztviselői és kliensei jelennek meg a község soraiban, akik nem is egriek, és nem is laknak életvitelszerűen a városban, csupán birtokaikat vagy szőlőiket jegyzik helyben. A tanács úgy látta, a megvádolt tagok kizárólag a pozíciójukat kívánják megőrizni felszólalásaikkal. Így érthetőnek vélték, hogy nem törekednek a közjót szolgálni. A szenátorok leveleikben nem közvetlen módon, de utaltak a szabadsággal járó pozitív hatásokra is. Olyan félmondatok olvashatók a forrásokban, amelyek alapján biztosítható, hogy a „*város közjavát szolgálja a libertatio*” – mivel kötelező anyagi terhektől való mentességet biztosít. A város alapvető jogainak visszaállítására is irányul a kettős tanács törekvése: a) az igazságszolgáltatás – „*jurisdictio visszahelyezése*”, „*törvény bíróságok visszatérítése*”.⁵¹ Ezenfelül b) a kereskedelmi feltételek megteremtése, meglévő lehetőségek kiszélesítése, c) sőt a város országos politikába történő bekapcsolódása még az ország hasznát is szolgálhatná – „*az Egri polgárok és lakosok ezen ritka, és példás érdemekre tekintve azon Közösleges ország gyűlésben egész Magyar Hazánkra, mivel az Egriek egész Magyar Hazánkban hasznára valának*”.⁵² Ennek ellenére az *electa communitas* alakjai minden egyes megmozdulásukkal zavart akartak kelteni. A kettős tanács az 1789 év elején lezajlott tisztviselő-választásra utalt, ahol szinte teljes létszámban képviselte magát a közösség. Kisebb atrocitásokról (lökdösődés, az iratok kiütése a tisztviselők kezéből) még tesznek említést a tanácsi levelek, de azok megtorlásáról már nem esik szó. Helyette a városi kettős tanácsból a *communitas*ba átpártoló szenátorok (Ally Pál, Dienes István, Viszlóczky János és Légrádi Imre tanácsok) büntetendőségét – szenátori tiszteletdíjuk elvonását – vetette fel a városi előjárók testülete. Ezzel szemben a *communitas* úgy nyilatkozott a küldöttségnek írt válaszlevelében, hogy csupán az őket megillető választójogot kívánták gyakorolni. Egyébként is a tanács saját céljainak elérése érdekében jogtalanul használta fel a község megbízását. Ezt az eredeti delegálást jóváhagyó irat igazolja, miszerint Hauser Mihályék Bécsbe látogatásuk alkalmával csak az úriszéki ítélkezés gyakorlatának visszaállítására kaptak felhatalmazást, és nem a felszabadítási per újbóli megindítására. A kettős tanács 1789. január végén gyorsan reagált, hogy delegációja a város ügyét a teljes egri közösségtől kapott felhatalmazás

⁵⁰ V-5.2.VII.

⁵¹ V-5.2. N[umer]o 28. 2. oldal

⁵² Eger felszabadulási és úrbéri pere 1788–1789. MNL HVL V-5.2.VIII.

értelmében képviselte. Ráadásul az ellenoldal szereplői közül több olyan személynek a neve is szerepelt a papíron, akik előzetesen pénzadományokkal járultak az egri küldöttség munkájához.⁵³ Ez a kétoldalas, uradalmi hivatalnokokat is magába foglaló jegyzék valóban fennmaradt, ugyanakkor fenntartásokkal érdemes kezelni a hiányos fejlécezése miatt – nincs rajta dátum, és az adatok összegyűjtését végző személy nevét sem tüntették fel rajta. Egy másik fontos körülmény miatt is mérlegelendő az irat valóságtartalma. A fentebb említettek szerint 1789. január 5-én a tisztújító választáson a választott közösség és egy, a *communitas* támogató, több száz főt számláló csoport próbált zűrzavart kelteni – a jegyzék valóságtartalma a *communitas* ellen folytatott lejárások érdekében is sérülhetett. Erről azonban további értékelhető információ nem maradt fenn – legalábbis ebben a forráscsoportban és az 1789. évi városi jegyzőkönyvben nem. Egyetlen meghatározó utóhatás mégis igazolható a levelezések alapján: a városi tanács személyesen még a választott községnek a közel 60 fős csoportját sem szándékozta fogadni. Feltételezhetően a két hatalmi közösség közelgő találkozója alkalmából készülhetett előzetesen a választott község 29 fős delegációja által aláírt beadvány. Ha ezt a 2 iratot összevetjük a rajtuk szereplő nevek alapján, akkor csupán 80%-os egyezőséget mutatnak. Az eltérés 3 okból következhetett be: a) a magisztrátus az adományjegyzéket manipulatív jelleggel állította össze, a *communitas* tagjainak a kettős földesúr előtti hitelrontása érdekében, b) valójában a névsorból lemaradó személyek saját tekintélyüket próbálták megőrizni Eszterházy Károly egri püspök előtt, vagy c) egyes tagok később ajánlottak fel adományokat, és a listát nem frissítették utólag. A választott község az ellene szóló lejárató körülményeket is a saját maga javára tudta fordítani. Jelentős kérdésként vetette fel, hogy szolgálhatná a kettős földesúr érdekeit a város érdekei helyett, ha hivatalban lévő szenátorok is ülnek soraikban, akiknek megválasztásához a *communitas* is hozzájárult.

„A nemesebb vagy vagyonosabb okosabb közösség” a korábban leírtakon túl mindenki életét hosszú távon negatívan befolyásoló gazdasági tényezőkre is felhívta a figyelmet azzal, hogy a szabadság „árát” a „*redemptios*” költségek megtérítéseként értékelte. A több tízezer forintot is meghaladó váltságdíj letételét a *communitas* két okból is kivitelezhetetlennek tartotta. Egyrészt a város a hiányos költségvetéséből nem tudta volna kigazdálkodni a szükséges összeget. Másrészt a helyi családok nagyobb hányada nem rendelkezett megfelelő mértékű önerővel, amelyből előteremthette volna a rájuk eső önkéntes adomány összegét. Ezért magas kamatozású hitelösszegek felvételére kényszerültek volna. Ezzel az adósok és a hitelezők csoportjai egymást is kedvezőtlen helyzetbe taszították volna a létrejövő előnytelen tranzakciók jóvoltából, hiszen stabil jövedelem hiányában az adósok nem tudták volna törleszteni a tőke- és kamattartozásukat, és ezzel párhuzamosan a hitelezők sem juthattak volna hozzá hosszú ideig a kölcsönbe adott pénzükhöz. Ez a borúlátás megalapozottnak tekinthető, hiszen a 1787 és 1791 között feltárt közel 700 darab úriszéki akta igazolta, hogy a másodfokon tárgyalta ügyek felét adósság- és elszámolási viták, ebből is az ügyek mintegy 2/3-át az egri

⁵³ V-5.2.N[umer]o 10.

lakosok között húzódó perek képezték.⁵⁴ A kedvezőtlen döntéseken alapuló gazdasági folyamatok a városi lakosság nagymértékű elszegényedéséhez vezethettek volna. A szabadságukat elnyerő városok esetében gyakran megfigyelhető volt ez a jelenség, például Szatmárnémeti lakossága is olyan súlyos mértékű adósságspirálba került, amely az életszínvonal drasztikus csökkenését hozta magával.⁵⁵ Az egri választott községből ezt az álláspontot leghangosabban a kereskedelmi tevékenységet folytató csoportok hangoztatták az alábbi módon: „...Kik közt leginkább rettentenek Egri kereskedőknek számos példái kik külsőképpen vagyonosaknak láccattván, s magokat mutogattván, azonban pedig belső és külső creditoruumokkal terhelve lévén egyszerre a creditorok által megszoríttattnak és semmivé tettetnek, kik olyanok miatt, hogy a város üdővel is ne károsodjon illendőnek...”⁵⁶

Az Eger szabadságáért indított per alakulása 1787 és 1790 között

A választott község tagjai által felhozott érvek ellenére sem tett le a magisztrátus a felszabadulási per folytatásáról. 1787-ben megtörtént a szabad királyi városi rangra jelölés benyújtása II. József felé. Az eljárás keretén belül az uralkodó egy királyi küldöttséget bízott meg a helyszíni szemle lefolytatására. A szabad királyi város státuszához Egernek be kellett bizonyítania, hogy miért vált érdemessé a rang megszerzésére. Najmayer Ignác egri főbíró és a delegációja a várost több szempontból méltatta Bécsben 1788. június 23-án keltezett levelében: egyrészt a város a kamara jóvoltából 1687 után szabad városként működhetett, az ott élők többsége városi polgárként viselkedett. Másrészt Eger ezzel a szabadságával nem véletlenül rendelkezhetett, utaltak az oszmán seregek támadására is:

Már hogyha egy Jobbágy, Ki maga Személyét Különböztető, érdemes, hasznos szolgálatokra, mutathat fell Hazájának méltán, és tellyes bizodalammal remélheti, Fejedelmének Kegyelmet, és az nemesek való béiktatást, hogyne várhatna egy Város mely veszedelmes, és félelmes Háborukban olly Képpen Különböztette magát, hogy szeplőtelen szükségének győzhetetlen Vitézségének⁵⁷ meg bizonyítása végeth nem tsak országunk történetinek Iróira, hanem maga Királyi tanu Levelekre, és Országunk Törvényire mutathatna, hogy ne várhatná, egy ollyas Város Királyának Kegyelmeiből a[z] szabad Királyi Városoknak számában való béiktatása...⁵⁸

⁵⁴ Úriszéki iratok jegyzéke MNL HVL XII-3/B.II.69. doboz

⁵⁵ Pál 2006: 221.

⁵⁶ V-5.2. N[umer]o 28.

⁵⁷ A Zrínyi Miklós vitézi múltjára történő hivatkozás a szigetváriak felszabadulási és úrbéri perében is jelentkezett. Gózszy 2008: 129.

⁵⁸ V-5.2. N[umer]o 28. 2. oldal

A levél második felében Najmayer főbíró majdnem szemrehányó módon említette a korabeli városi rangok adományozásának következetlen gyakorlatát: „Győr, és Péts ugyan mind Ketten Püspöki Városok lévén, ámbátor olly tett Különös érdemekkel nem bővellettek legyen, mégis ezen Fölséges Kegyelemben részesültek”.⁵⁹ Nem értette, hogy ha az alábbiakban felsorolt városok különösebb ok nélkül kiérdemelték a szabad királyi városi címet, akkor Eger miért ne válhatna jogosulttá a rang használatára.

Az udvari delegáció munkájához tartozott az is, hogy áttekintse a jelölt község előjárói által vezetett igazgatási dokumentumokat (éves jegyzőkönyveket, adóösszeírásokat, jelentéseket, az egyes szakterületekhez tartozó számadásokat, például a közgyám, az ispotályi, a plébániai kurátor, az építői felügyelő, a városgazda, a vásárbíró és egyéb gazdasági hivatalnokok által elkészített kimutatásokat), sőt olyan tanúvallomásokat is rögzítsen, amelyek során a korábban nem megfelelően rendezett ügyek háttere is feltárhatóvá válik. A vizsgálatokat végző királyi küldöttségnek az egri szőlővidékek (*promontóriumok*) és a városnegyedek határában fekvő puszták műveléséből származó adózások logikai menetét kellett volna még kellőképpen átlátnia. Ezzel összefüggésben Almásy Pál és Melczér László királyi biztosok a szemle során a legnagyobb problémaként a nem egyértelműen elkülönülő területi határvonalakat nevezték meg, emiatt azt jelezték, hogy a városnak új térképet kell készíttetnie egy földmérő által végzett mérések alapján.⁶⁰ Ezt a munkát a komisszió vezetői el is rendelték, a feladat elvégzésére pedig a jelölt községnek kellett biztosítania a kerülőket. A mérés alapján rövid időn belül elkészült a „*Mappa Topographica*” (a püspöki rész a Hajdú-hegy, Rác-hegy, Cigléd és Szőlőske pusztá, a káptalani rész az Almagyar, Tihamér, Tekse-Szalók és Kócs területeit foglalta magába).⁶¹ Ennek következtében Egernek és földesurainak csak egy feladata maradt hátra: készítsék el a végelszámolásokat. A királyi komisszió a püspökség számára köteleességgként írta elő egy ütemterv elkészítését, amely alapján viszonylag rövid időn belül Eger kártalanítása megvalósulhatott volna. Ezzel párhuzamosan fontos kérdésnek bizonyult az is, hogy a város mikorra tud elszámolni az egyházmegye részére a korábban elmaradt kilenced és tized, illetve haszonbérletben szerzett egyéni jövedelem után megfizetett taksákkal.⁶² Mindhárom fél (püspök, káptalan és Eger) ígéretet tett a gyors végelszámolás lebonyolítására. A város megkapta II. József szóbeli támogatását („*rezolúció*”), amelyben biztosította Eger, hogy már csak a végleges számadás

⁵⁹ V-5.2. N[umer]o 28. 3. oldal

⁶⁰ A felszabadulási per későbbi szakaszában a jelöléshez szükséges eljárást megismételték. 1818-ban a királyi küldöttség felhívta a pereskedő város figyelmét arra, hogy a határok meghúzása nem szabályos keretek között ment végbe. Györfy István (?–?) és Lánczy József (?–?) több alkalommal jelezték, hogy a mérés nem tekinthető hitelesnek, mivel szemmértékkel és nem reális mértéket mutató eszközök segítségével végezték el a munkát. Ezért Lánczy új mérés elvégzését rendelte el a magisztrátustól az általa kijelölt geométra, Markmüller Ferenc (?–?) vezetésével. V-5.7.

⁶¹ V-5.7. *Mappa Topographica*

⁶² 1789-ben a királyi küldöttség is jóváhagyta a város lakosságának lejárt tartozásait: szerződés szerint 11.800 rajnai forint, rendszeres adó 10.892 rajnai forint és 0,5 1/5 krajcár adó és egyéni adó 500 forint, összesen a Liceum alapjába fizetendő 230.412 rajnai forint, ebből 200.000 forintot követelt a földesuraság. V-5.6. számadásai és kimutatásai

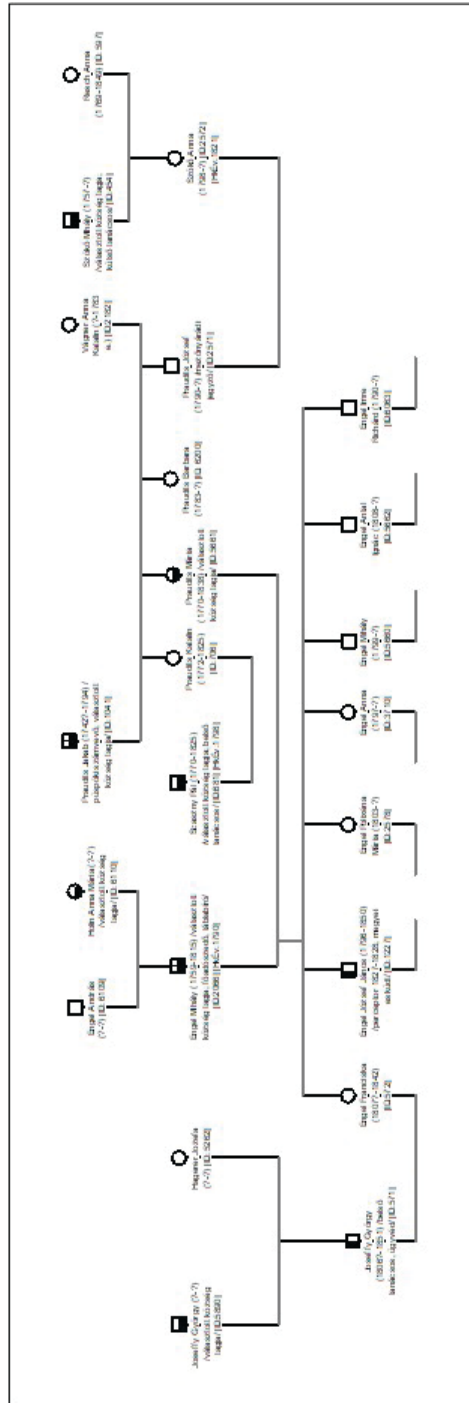
hiányzik az ügy kedvező lezárásához. A kettős földesúr a város feletti hatalmát egyetlen egy módon őrizhette meg: ha a lehető legtovább halogatta a számadás elkészítését. Ez a taktika Eszterházyék számára eredményesnek bizonyult, mivel a püspökség előzetes szándékának megfelelően az 1790. február elejére kitűzött határidőre nem nyújtotta be a királyhoz a kért dokumentumokat. A sors különös iróniája folytán Eszterházy Károly javára fordultak az események, mivel II. József az előírt határidő előtt alig két héttel, 1790. február 20-án meghalt. A város részére kiállított uralkodói biztosíték a király halálával azonnal érvényét veszítette. Az időhúzásnak és a szerencsétlen kimenetelű véletlennek „köszönhetően” Eger ezúttal sem nyerhette vissza a régóta áhított szabadságát.

Befejezés és konklúzió

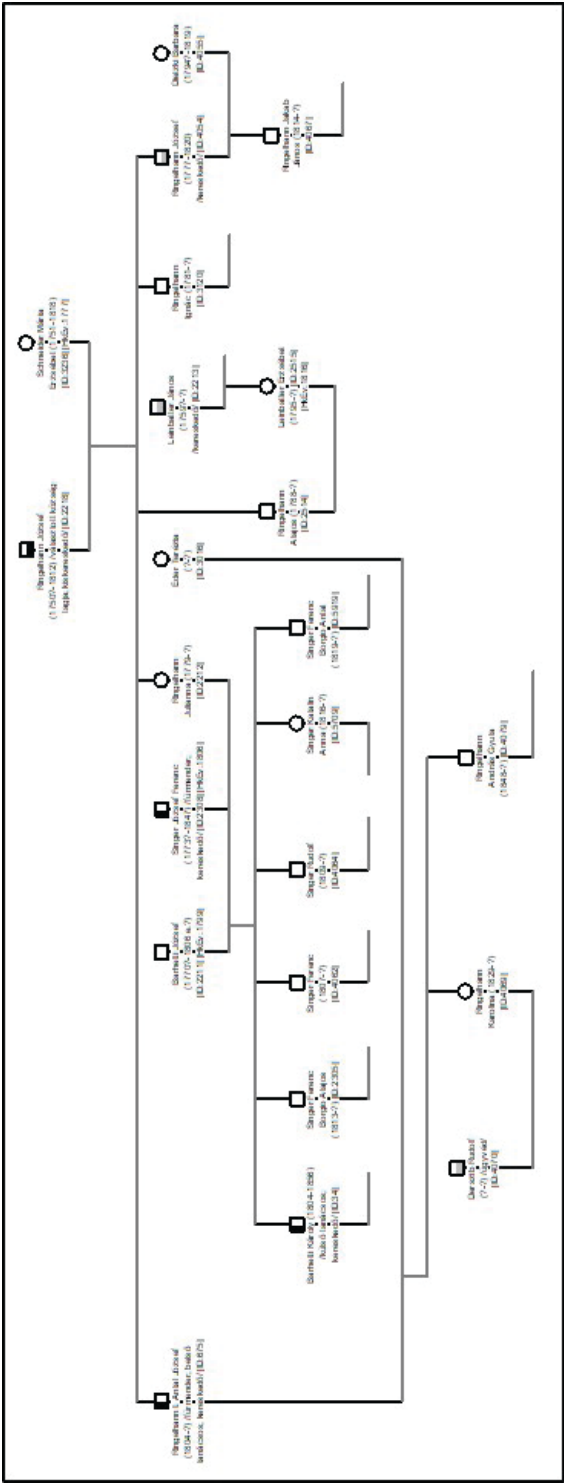
Tanulmányomban az egri városvezetés harmadik hatalmi csoportjának, a választott községnek a működését és szerepét ismertettem a város szabadsága érdekében indított felszabadulási per egyik legintenzívebb időszakában az 1788 és 1789 között keletkezett, a kettős tanács, a választott község és a királyi küldöttség között folytatott levelezés nyomán. A feltárt források alapján a község kettős érdekek mentén szerveződött, egyrészt ténylegesen a város jövőjét reálisabban látó csoportok szempontjai, másrészt a püspökség akarata érvényesülhetett. A *communitas* álláspontja szerint a megfelelő anyagi feltételek hiányában Egernek nem volna érdemes törekednie a földesúri függőség alóli mielőbbi felszabadítására. Még akkor sem, ha a legtöbb taksafizetési kötelezettségtől a város a rang elnyerésével mentesülne, mert a szabadság árának letétele sokkal súlyosabb következményekkel járt volna hosszú távon. Nem volt elvárható a városi társadalomtól a szükséges áldozatvállalás, hiszen az alapvető feltételek sem voltak adottak. Mit sem érne Eger önálló szabadságának elnyerése, ha közösségének életszínvonala ezzel egyidejűleg még alacsonyabb szintre süllyedne. Ezért a választottak igyekeztek lassítani a per folyamatát, legfőbb problémaként jelölték meg a város alapfokú ügykezelésének helyreállítására adott kizárólagos felhatalmazást az úriszékkal szemben. A királyi küldöttségnek megfogalmazott levelekből az is kiolvasható, hogy a két hatalmi kör (kettős tanács és választott község) értelmezésében a „*jurisdictio*” fogalma is különbözött. Az előbbiek az 1694-ig érvényben lévő független bíraskodási joggyakorlat visszaállítását tekintették elérendő célnak. Az utóbbiaknak kizárólag a jogszerűen működő úriszékre és a városi igazságszolgáltatásra terjedt ki a figyelme. Ezt a felvetést igyekezett a püspökség látszólag erősíteni, ugyanis minimális engedményeket biztosított egyes ügyek helyi kezelésében – a magisztrátusi eljárásokat engedte lefolytatni, de az úriszéki elnökségi kar önkényes szervezését továbbra is fenntartotta magának. Így a lakosság érdeke továbbra is folyamatosan sérült, ezért sem véletlen az, hogy az érsekség kezdetén újra a felszabadulás lehetőségeit kereste egy jól meghatározható helyi csoport. Ugyanakkor lényeges látni azt a körülményt is, hogy az alulról szerveződőnek tűnő választott közösség közel

háromnegyedét a püspöki érdekeket kiszolgáló uradalmi és városi tisztviselők, azok személyzete és a püspökséggel szerződéses munkaviszonyban álló mesteremberek tették ki. Joggal feltételezhető, hogy Eszterházy felismerte a számára kínálkozó lehetőségét, kihasználta a kettős tanácsnak az *electa communitas* létszámát korlátozó javaslatát, és saját érdekeit kiszolgálva az embereinek bejuttatásával felhívította a közösség összetételét. Ezt a tényt erősíthette az is, hogy a püspökség legfőbb tisztviselői a könnyen befolyásolható kézművesmesterekre pszichés nyomást gyakoroltak, majd látszólagosan megvádolták őket a földesúr elleni szervezkedéssel. Az érintett személyek a büntetéstől tartva terhelő vallomást a község ellen tettek, és a *communitastól* elhatárolódtak a továbbiakban. Végül szerencsétlen véletlenek sorozata is közrejátszott abban, hogy a város nem kapott városi rangot, ugyanis mire kihirdethette volna II. József a cím elnyerését, addigra az uralkodó elhunyt. Az eddigi ismereteink szerint az Eszterházy püspök halálát követő években az érsekség kezdetére megszűnt a választott község szervezete, legalábbis a folytonos szintű működése nem igazolható az 1800-as évek kezdetétől. Azonban maga a szellemisége nem múlt el nyom nélkül, hiszen az 1830-as évek elejére az értelmesebb egri község tagjai közül Csiky Sándor (1805–1892) példamutató szerepvállalásával kivívta a város elismerését. A Fischer István (1754–1822) halálát követő érseki interregnum után, Pyrker János László (1772–1847) érkezésekor a korábbi érseki ügyvéd nézete gyökeresen átalakult, és Eger város érdekeit helyezte előtérben egykori munkaadójával szemben. Miközben az egri ifjak közül Luprich Károly (1783–1855) városi ügyvéd szólalt fel az 1788-ban megfogalmazott „szükséges rossz”, vagyis az érseki és főkapitány kettős földesúri függőség fenntartását szorgalmazva. A fél évszázaddal korábbi érvek domináltak továbbra is. Luprich elődeihez hasonlóan elismerte, hogy az egri lakosságnak kollektív módon hatalmas mértékű adóösszegeket kell lerónia a kettős földesura felé, de a város szabadságáért megfizetendő díj még nehezebben teljesíthető anyagi terheket jelentene a helyiek számára. A két szemben álló oldalon megjelenő fiatalemberek egyenesági felmenői, Csiky Sándor apai nagyapja 1772-től 1779-ig az utolsó egri püspökség alkalmazásában Csiky Gáspár irodavezetője volt, majd 1788-ban az *electa communitas* tagjaként írták össze, míg Luprich Károlynak az édesapját egyszerre jegyezték a városi jegyzőkönyvek belső tanácsosként és a választott község egyik tagjaként. A két szóban forgó család esetében a 19. század első harmadának végére szerepcseré következett be. Míg a Csiky család Eger függetlenségében látta az ideális jövőt, addig a Luprich család a város kedvezőtlen sorsának alakulásától tartva inkább az érsekség érdekeit kezdte szolgálni. Nyíltan azt hangoztatták, hogy előnyösebb megoldásnak bizonyul, ha minden változatlanul marad, és Eger továbbra is kettős földesúri függőségben álló mezővárosként éli mindennapjait. Az érsekség alárendeltségében álló jogviszony lényegében – kisebb módosításokat leszámítva – a Bartakovics Béla érsekkel 1854-ben kötött bordézsma-megállapodásig fennmaradt. Ez a folyamat jól példázza, miként alakult át a városi elit lojalitása a 19. század folyamán, amikor a helyi érdekek fokozatosan háttérbe szorultak az egyházi hatalmi struktúrákkal szemben.

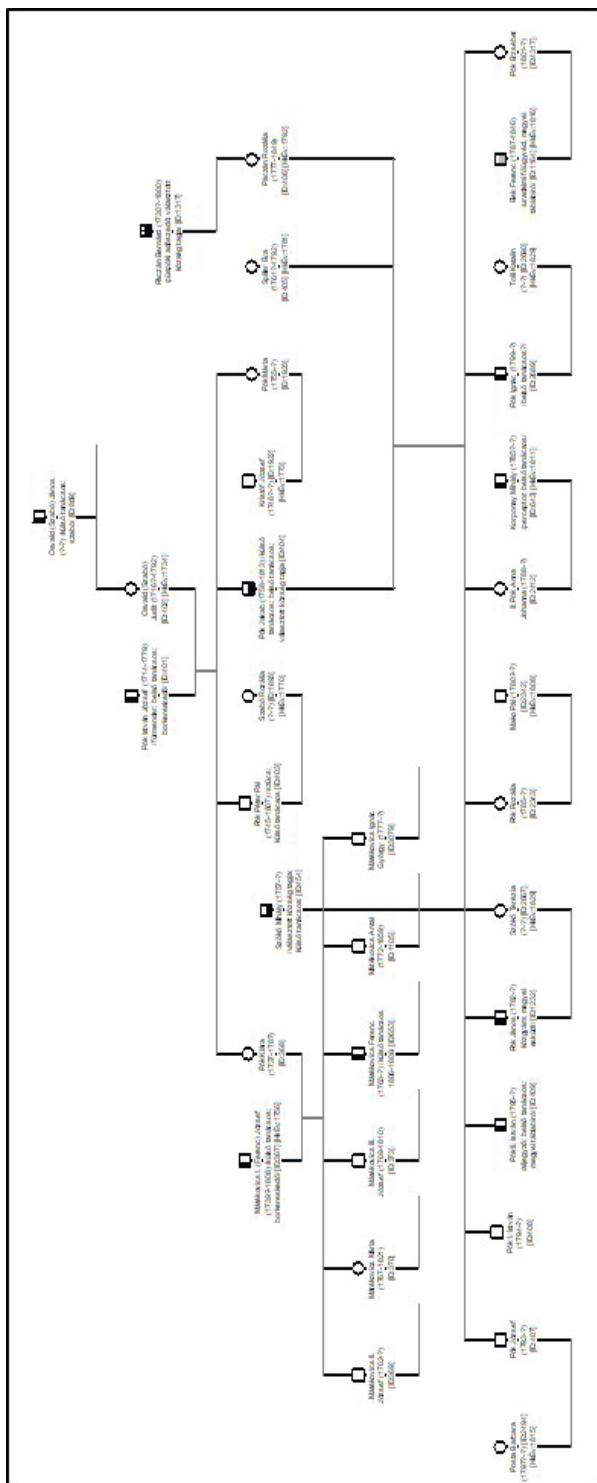
Melléklet

I. családja: Paudits család (részlet)
A szerző készítette

2. családja: Ringelmann család (részlet)
A szerző készítette

Felhasznált források

Eger felekezeti anyakönyvek (Familysearch.org)

RK 422/1–11. Születési anyakönyvek 1688–1848.

RK 422/1–2.; RK 422/24–26.;

Kivétel: Házassági anyakönyvek 1724–1777. Főegyházmegyei Levéltár, Eger Raktári szám:

3342. Házassági anyakönyvek 1688–1848.

RK 432–440. Halotti anyakönyvek 1688–1868.

Magyar Nemzeti Levéltár Heves vármegyei Levéltára MNL HVL

V-1/a.15–45. kötet Eger város tanácsi jegyzőkönyvek

V-4/a.12–140. kötet Eger város adóösszeírása 1725–1848.

V-5.1–14. doboz Eger felszabadulási és úrbéri pere 1694–1848.

XII-3/B.13–64. doboz Egri úriszéki iratok és levelezések 1747–1799.

XII-2/D/44. 81. sz. 24–32. Fenessy-egyezmény, Egri Kápt. Mit.

Felhasznált szakirodalom

Ballabás Dániel 2019: *Családfákon innen és túl. Genealógiai kapcsolatok detektálása a hálózatok segítségével.* In: Ballabás Dániel (szerk.): Hagyományos források, új megközelítések. A digitalizáció kínálta lehetőségek a történeti kutatásokban. Eger, Líceum Kiadó, 33–67.

Bán Péter 1999: *Az egri püspöki uradalom igazgatása Eszterházy Károly idején.* In: Kovács Béla (szerk.): Eszterházy Károly emlékkönyv. Eger, 259–371.

Bán Péter (szerk.) 2011: *Heves megye történeti archontológiája (1681–)1687–2000.* A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14. Eger.

Benda Gyula 1987: *Egy mezővárosi közösség rekonstrukciója 1700 és 1850 között – Kérdések és lehetőségek Keszthely példáján.* Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. Salgótarján, 1986. szeptember 28–30. – Rendi társadalom, polgári társadalom 1. – Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 15. 145–151.

Berecz Anita 2022: „Az egyház áldozik a haza javáért imát és dízsmát”. Az 1854. évi egri örökváltsági szerződés. Urbs: Magyar Várostörténeti Évkönyv 16. évf., 61–80.

Berecz Anita 2023: *Földesúri jobbágyságok – városi polgárok. Polgári öntudat és önkormányzat a 19. századi Egerben.* (Társadalomtörténeti monográfiák 14.) Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest.

Cselenkó Borbála 2021: *A szombathelyi püspök és mezővárosainak kapcsolata 1848-ig.* (PhD-disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem) Budapest.

- Cselenkó Borbála 2024: *Szombathely és a püspök-földesúr kapcsolata a püspökség megalapítása utáni első évtizedekben*. In: Kelet-Közép-Európai Történelmi Tanulmányok 2, no. 1 (2024): 81–105. <https://doi.org/10.46438/ECEHS.2024.1.81>
- Dunn, Halbert L. 1946: *Record Linkage*. American Journal of Public Health (AJPH) Vol. 36. no. 12. 1412–1416. <https://doi.org/10.2105/AJPH.36.12.1412>
- Gőzsy Zoltán 2008: *Egy Somogy megyei mezőváros lehetőségei és korlátai a 18. században Szigetvár mezőváros története 1689 és 1798 között*. PhD-disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészstudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola Középkori és Koraújkorai Történet Program, Kárpát-medence és szomszédos birodalmak 600 és 1700 között. Pécs.
- Gőzsy Zoltán 2022: *Pécs város igazgatása és jogi helyzete az 18. század első felében, az 1740-es években felvett tanúvallomások tükrében*. In: Pilkhoffer Mónika, Weber Adrienn (szerk.): Pécs-Baranya évszázadai. 1. (Csorba Győző Könyvtár Kiadványai 8.) Csorba Győző Könyvtár – Pécs Története Alapítvány, 43–56.
- Hudi József 1995: *Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1848)*. (Fejezetek Pápa város történetéből 2.), Pápa.
- Kajtar István 1982: *A városigazgatás demokratizmusa Pécsen (1780–1848)*. In: Sándor László (szerk.): Tanulmányok Pécs város történetéből. Pécs város szabad királyi rangra emelésének 200. évfordulója alkalmából rendezett II. várostörténeti konferencia előadásai 1980. november 14. – Baranyai Krónikáírás 6. (Pécs, 1982), 105–111.
- Kállay István 1982: *Mária Terézia várospolitikája és Pécs szabad királyi városi rangra emelése*. In: Sándor László (szerk.): Tanulmányok Pécs város történetéből. Pécs város szabad királyi rangra emelésének 200. évfordulója alkalmából rendezett II. várostörténeti konferencia előadásai 1980. november 14. – Baranyai Krónikáírás 6. (Pécs, 1982), 26–29.
- Kállay István 1989: *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686–1848*. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 9.), Budapest.
- Katus László 2021: *A felvilágosult abszolutizmus Magyarországon (1765–1790)*. In: Uő (szerk.): *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Negyedik, javított és bővített kiadás (Pécs), 93–100.
- Löffler Erzsébet 1981: *Eger város jogi helyzete a török kiűzésétől 1854-ig*. Agria 18. (Az Egri Múzeum Évkönyve – Annales Musei Agriensis. Eger, 85–97.
- Nagy Andor: 2019: *A digitalizált alkalmi íráskutatásának lehetőségei informatikai eszközökkel*. In: Ballabás Dániel (szerk.): Konferenciák, műhelybeszélgetések XVI. Hagyományos források, új megközelítések. A digitalizáció kínálja lehetőségek a történeti kutatásokban. Eger, 69–101.
- Nagy Andor 2024: *Tisztviselői életpályák. A brassói szász vezető elit társadalmi érvényesülése (1650–1750)*. (Társadalomtörténeti monográfiák 15.) Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest.
- Nemes Lajos 2001: *Eger város önkormányzata 1687–1848*. (Tanulmányok Heves megye történetéből 16.) Heves Megyei Levéltár, Eger.

- H. Németh István 2007: *Városi tisztújítások A Királyi Magyarországon A XV–XVII. században*. Arrabona – Múzeumi közlemények 45/2. Győr, 57–96.
- Pál Judit 2006: *A szabadság ára. Szatmárnémeti harca a szabad királyi városi rangért a 18. század elején*. Urbs: Magyar Várostörténeti Évkönyv 1. évf. (2006), 203–225.
- Pap József 2019: *Relációs adatbázisok felhasználási lehetőségei a történeti kutatásokban*. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Hagyományos források, új megközelítések. A digitalizáció kínálta lehetőségek a történeti kutatásokban*. Eger, Líceum Kiadó, 9–32.
- Szántó Imre 1965: *Eger város úrbéri és felszabadulási pere II*. Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. (Acta Academiae Paedagogicae Agriensis: Nova series; Tom. 3.) 243–290.